

www.ihh.org.tr

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI
THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

İHH

Gezi, Gözlem ve Araştırma Raporu

Kamboçya, 2015

Hazırlayan: İlyas Sayım

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
Genel Özellikleri ile Kamboçya	4
Târihî Devirleri İçinde Kamboçya.....	6
Funan Krallığı	6
Çenla Krallığı	6
Kmer İmparatorluğu	6
Sönük Asırlar.....	6
Fransa Sömürgesi Dönemi	7
Sihanouk Yönetimi.....	7
Kmer Cumhûriyeti.....	7
Demokratik Kamboçya / Kızıl Kmerler.....	7
Vietnam İşgâli ve Kamboçya Halk Cumhûriyeti	8
Modern Kamboçya	9
Kamboçya Deneyimlerimiz.....	10
Neler Yapılabilir?	38
Genel Tespitler ve Uygulanabilir Tavsiyeler.....	38
KAYNAKÇA.....	41

ÖNSÖZ

Kamboçya programımız, 23-28 Hazîran târihleri arasında 6 günü kapsayacak şekilde gerçekleşti. Bu süre zarfında belirlenen çerçevede hayır faâliyetlerimizi yürüterek Türkiye'ye dönüş yaptık.

3 kişiden oluşan küçük bir ekiptik: Başkanımız Vahdettin Kaygan ile yardımcıları Mehmet Ali Taş ve ben İlyas Sayım.

Bir haftayı bulan programımız, içerik olarak zengindi ve bize önemli deneyimler kazandırdı. Programımız dâhilinde 600'ü aşkın âileye kumanya dağıttık; 2000 kadar kardeşimize iftar yemeği ikram ettik ve dînî müfredatla eğitim yapılan okullarda yetiştirilmek üzere 10 öğrencinin bir yıllık öğrenim masrafını karşıladık. Zâten takdim ettiğimiz bu raporumuzda gerek faâliyetlerimizin kapsamı, gerekse gözlem ve araştırmalarım bütün detayları ile yer alacaktır.

Ben bu vesîle ile bize aslâ hayâl edemeyeceğimiz bir tecrübenin kapılarını aralayan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsânî Yardım Vakfı'na dâimâ medyun olduğumu belirtmek isterim. Ekip başkanımız Vahdettin Bey'e bize her konuda yardımcı olduğu ve eşsiz deneyimleri ile yol göstericilik görevini üstlendiği için müteşekkirim. Dostluğu ile beni yalnız bırakmayan ve programın başından sonuna dek tüm hayır etkinliklerinde samîmiyetle çalışan Mehmet Ali Bey'e içtenlikle teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca sıkıntılarımızı paylaşan ve hayrı yayma yolunda teşrîk-i mesâî ettiğimiz STK'ların fedâkâr üyelerini, Muhammed Fuâd, Muhammed Sultân, Saîd ve Şafiî kardeşlerimizi şükran ve minnetle hatırlamayı bir görev addederim.

İnşâallah ümmet coğrafyamızda bu gibi çalışmalar, kardeşlik bağlarımızı giderek daha da güçlü kılar ve hayrı emreden, kötülükten sakındıran ve mûtedil bir yol izleyen bir ümmet olma yolundaki azim ve kararlılığımızı arttırır. Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

İlyas Sayım
Temmuz, 2015
Muş

Genel Özellikleri ile Kamboçya

Kamboçya, bir güneydoğu Asya ülkesidir. Komşuları kuzey ve batıda Taylant, kuzeyde Laos ve doğu ve güneyde Vietnam'dır; güney cihetinin geri kalan kısmında ise Taylant Körfezi yer alır.

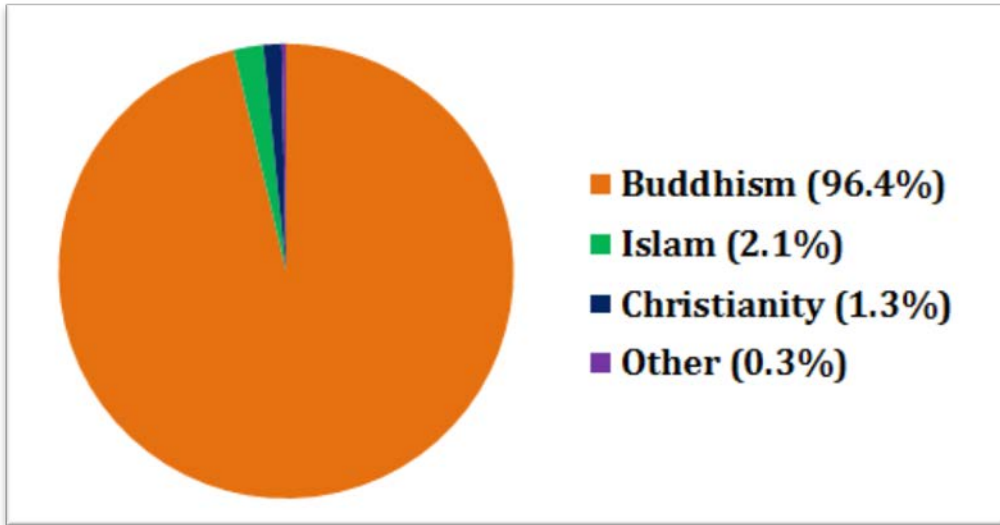
Bahsi geçen ülkeler, emperyalist Fransa'nın yerleştirmek istediği ve artık kabul gördüğünü gözlemlediğimiz *Indochine* coğrafyasını teşkil etmektedir. Bu bölge, Türkçe tâbirle *Çinhindi*, yanî Çin Hindistanı diye bilinir. Burada açıkça *British India* (Britanya Hindistanı) isimlendirmesine bir gönderme ve ona bir öykünme görülmektedir. Şöyle ki İngilizlerin Asya'nın Hint alt-kitasında kurdukları koloniye mukâbil, Fransızlar da Çin'in güneyinde uzanan ve geniş bir yarımada teşkil eden bölgeyi kısmen de olsa kolonileştirebilmiş ve sömürge rekâbetinde geride kalmadıklarını ispatlamışlardır.

Görsel 1: 1760 yılına âit Fransızca bir haritada Çinhindi Kolonisi içinde Kamboçya (Wikipedia)

Ülke nüfusu 15 milyon civarındadır. Kmerler çoğunluğu meydana getirmekle beraber Vietnamlılar, Çamlar, Çinliler ve sayıları 30'u bulan çeşitli etnik unsurlar, ülkedeki ırk çeşitliliğin bir ispatıdır. Kmerler, nüfusun % 90'lık bir kısmını temsil ederken Vietnamlıların nüfusa oranı % 5, Çinlilerin ise % 1'dir. 30 civarındaki etnik grup ise yarım milyonu biraz aşkın (547 bin küsur) bir toplam oluşturur. Çamlar, hemen tamamıyla müslümandır ve sayıları, Vietnam ve Tayland'takiler dışarıda tutulursa 220 bin dolaylarındadır.

Ülkede dinî bir çeşitlilik de fark edilir. İlk sırada Budizm yer alır. Budizm, kendi içerisinde pek çok mezhep barındıran ve teolojik ihtilâflar içeren bir dindir. Kamboçya'da ekseriyet, Teravada koluna bağlıdır. Bununla birlikte Mahayana mezhebine bağlı % 3'lük bir kesim de bulunur. Hıristiyanlık, % 2'lik bir orana sâhiptir ve misyonerlik faâliyetleri ile artma potansiyelini hâizdir. Üzerinde ayrıca duracağımız İslâm dinine tâbî olanların sayısı hakkında sağlıklı verilere ulaşmak güçtür. Resmî kaynaklarda % 2.1'lik bir oranla ifâde edilseler de sayılarının daha fazla olduğuna şüphe yoktur.

Görsel 2: İslam'ın oranı gösterilenden daha fazladır ve bu konuda sağlıklı araştırmalar yapılmalıdır. (Wikipedia)

Etnik ve dinî ayrımlara paralel bir biçimde dil meselesinde de çeşitlilik göze çarpar. Kmerlerin dili olan Kmerce resmî statüye sâhip tek dildir. Bu dil, kimi metinlerde Kamboçyaca olarak da geçer. Köklü ve zengin bir dildir ve kendine has bir alfabeyle yazılır. Çam müslümanlarının dili Çamca'dır ve Vietnam'da konuşulan Çamca'nın aksine Lâtin harfleri yerine Arap harfleri ile yazılır. Ülkede Vietnamca, Tampungca, Laoca, Caraice ve Yui Çincesi

gibi başka pek çok dil konuşulur. Ayrıca İngilizce ve Fransızca eğitim veren pek çok eğitim kurumu bulunmaktadır. İslamî okulların sayıca artması ile Arapça da giderek etkinlik kazanmaktadır.

Görsel 3: Kmer yazısının bir örneği. (Fotoğraf: İ.S.)

Târihî Devirleri İçinde Kamboçya

Ülke târihini incelediğimizde Kmerlerin bir dönem büyük bir imparatorluk kurduklarını görüyoruz. Çok büyük savaşların ve bunlara eşlik eden trajediler ile yakın zamana âit katliamların toplum hâfızasında çok derin izler bıraktığını ve bunların travmatik etkisinin hâlen devam ettiğini söyleyebiliriz. Çok geniş bir konu olması hasebiyle Kamboçya târihini özet sûrette ve yalnızca genel çizgileri içinde şöylece sunabiliriz:

Funan Krallığı (Mîlâdî 1. Yüzyıl – 550)

Bu krallık, Çin ve Hindistan'la temas hâlinde olduğu için bu iki ülkenin kültürel ve dinî unsurlarından etkilenmiştir. Hindistan ile olan bağlar çok daha sıkı olduğundan Hinduizm'in bir din olarak kabûlü bu devirdedir. Hinduizm, yaklaşık 9 asır boyunca toplum üzerinde etki ve nüfuzunu sürdürmüştür. Bu krallık döneminde bölge ülkelerine örnek teşkil edecek çok sağlam ve sistemli ticârî bir ağ kurulmuştur.

Çenla Krallığı (Mîlâdî 6. Yüzyıl – 802)

Funanlara bağlı bir tebaa iken giderek güçlenen Kmerler, Çenla isminde yeni bir krallık kurarlar. 612-618 yılları arasında Funan hâkimiyetine bütünüyle son verilir ve kral İşanavarman tarafından modern Kampong Thom şehri sınırları içinde yer alan Sambor Prei Kuk, başkent îlân edilir.

Kmer İmparatorluğu (802 – 1431)

II. Cayavarman'ın Cava Krallığı'na başkaldırıp bağımsızlığını duyurması, yeni ve parlak bir dönemin başlangıcı olur. Bu krallık zamanında ülke en ihtişamlı devrini yaşamıştır. Ünlü Angkor Wat tapınağı bu dönemde inşa edilmiştir. Kampuçiya ya da Kambodiya ismi de bu dönemde yerleşmiştir.

1181 yılında VII. Cayavarman, devlet dini olarak Mahayana Budizmi'ni benimser. Krallık, bir dizi savaştan gâlip çıkarak en parlak devrini bu kral zamanında idrâk eder. Ne var ki kralın ölümünü tâkip eden süreçte imparatorluk hiçbir zaman eski gücüne ulaşamaz ve tadrîcî bir çöküşe doğru gider. Tailerin (Taylantlıların) başkent Angkor Thom'u yağmalaması ve hânedan üyelerini sürmesiyle bu krallık da târih sahnesinden çekilir.

Sönük Asırlar (1431 – 1863)

Gösterişli ve pek çok başarılar elde etmiş bir krallığın ardından Kamboçya, sürekli gerilemiş ve toprak kayıplarına uğramıştır. Bu fetret devresinde iki ezeli hasmının, Tai ve Vietler'in saldırılarına uğramış ve bu iki millet arasında bir rekâbet alanı oluşturmuştur.

Fransa Sömürgesi Dönemi (1863 – 1953)

1863'te Kral Norodom'un Fransa'nın hâmilliğini kabûl etmesiyle ülke târihinde felâketli bir dönemin sayfaları açılır. Her ne kadar kimileri Fransa mandasını, ülkeyi kültürel ve millî bir yok oluştan kurtaran bir güç olarak düşünce de Fransızların ülkeye verdikleri zarar hesaba katıldığında bu düşüncenin yanlışlığı kolayca görülecektir. Çünkü başlangıçta hâmilik şeklinde ortaya konan idâre şekli, uygun fırsatların ele geçmesiyle koloni yönetimine dönüşmüş ve ülkenin her türlü zenginliği Fransızlar tarafından istismar edilmiştir.

Sihanouk Yönetimi (1953 – 1970)

Fransa'nın II. Dünyâ Savaşı sürecinde zayıflayan hâkimiyeti ve Japonya'nın bölgede etkinlik kazanmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. 1945'te Japonya'nın onayı ile genç kral Norodom Sihanouk, bağımsız Kamboçya Krallığı'nı kurduğunu duyurdu. Bağımsızlıktan hemen sonra Fransızların dayattığı Lâtin alfabesi yürürlükten kaldırıldı ve Kmerce, eskiden olduğu gibi kendine özgü köklü ve zengin alfabesiyle yazılmaya devam etti. Kral, Amerika-Vietnam savaşında ustaca bir siyâset izleyerek tarafsız görünmeye çalıştı. Ne var ki Güney Vietnam'la birlikte Kuzey Vietnam'a karşı savaşan Amerikan güçlerine açıkça destek vermediği için Amerikan Hava Güçleri, sınır hattından başlayarak ülke içlerine doğru ve sonrasında bütün ülkeye yayılacak şekilde halı-bombalama (*carpet-bombing*) denilen bombalı saldırıları başlattı. 1969 ilâ 73 yılları arasındaki zaman diliminde en iyimser tahminlere göre 250,000 Kamboçyalı hayatını kaybetti. Ülkede iç ve dış sorunlar,

kutuplaşmaları doruk noktasına ulaştırdı ve yakın zamanda yaşanacak olan bir iç savaşın şartları olgunlaştı.

Kmer Cumhûriyeti (1970 – 1975)

Başbakan General Lon Nol ve kralın yeğeni Sirik Matak öncülüğünde askerî bir darbe gerçekleşti. Bu sırada Sihanouk, Pekin ziyâretindeydi ve darbecilerin aldığı bir kararla gıyâben îdama mahkûm edildi. Amerikan destekli bu darbe, 5 yıl sürecek bir savaşın da tetikleyicisi oldu.

Lon Nol, Amerikan güdümlü bir siyâset izleyerek Kuzey Vietnam'a savaş açtı ve Çenla I, Çenla II harekâtını yürüttü. Bu hamleler, Kuzey Vietnam'ın kesin zaferiyle sonuçlandığı gibi Kızıl Kmerler (*Khmer Rouge*) direnişi de güç kazandı. Amerika'nın ülkeyi sürekli sûrette bombalaması ve Kamboçya'ya, II. Dünyâ savaşı boyunca atılan bombalardan daha fazla bomba bırakması bile savaşın seyrini kendi lehine çeviremedi. 1975'in hemen başında Komünist gruplar, 117 gün sürecek bir taarruz başlatarak Kmer Cumhûriyeti rejimine son verdiler.

Demokratik Kamboçya / Kızıl Kmerler (1975 – 1979)

Kızıl Kmerler'in gâlibiyeti, târihte eşine nâdiren rastlanılan bir zulüm ve katliam devrinin haberci oldu. Şehir ve kasaba halkı, kırsal kesime göçe zorlanarak kolektif tarım üreticileri hâline getirilmek istendi. Yeni hükûmetin en büyük ideali yeni bir toplum yaratmaktı. Bu uğurda Türkiye'de de benzerini gördüğümüz bir şekilde eskiye dâir ne varsa imhâ edilmek istendi. Din, baskı altına alındı ve bilhassa Müslümanlara yönelik sistematik bir temizlik baş gösterdi.

İdeolojik anlaşmazlıklardan ve sınır çatışmalarından dolayı Taylant ve Vietnam'la olan ilişkiler de bozuldu. 1977 yılına gelindiğinde hükûmet, Hanoi ile ilişkileri askıya aldığını duyurdu. İki ülke arasında giderek bozulan ilişkiler, Çin'in Kızıl Kmerleri desteklemesi ve buna karşılık Sovyetler'in Kuzey Vietnam'a arka çıkmasıyla daha karmaşık bir hâl aldı. Zaman zaman görülen ve şiddetlenen çatışmalar 1979 yılında yerini Vietnam'ın bütüncül askerî operasyona bıraktı ve Vietnam birliklerinin kararlılığı ve başkent Phnom Penh'in ele geçirilmesiyle Kızıl Kmerler rejimi devrildi.

4 yıllık sözde demokratik rejimin katliam bilançosu oldukça ağırdır. Yapılan değişik araştırmalarda öldürülen insan sayısı hakkında ihtilâflar bulunsa da en iyimser istatistikler bile insanı endîşeyle sevk edecek niteliktedir. Asgarî 750,000 ve en çok da 3 milyon kadar kurbandan bahsedilmektedir.

Jenosit ya da toplu kıyım sürecinde en büyük zararı Müslümanlık'la özdeşleşen Çamlar görmüştür. Katliamın kimi yerlerde "Çam Katliamı" diye isimlendirilmesinin sebebi de budur.

Kmer rejiminin devrilmesi ile Pol Pot ve avânesi Taylant'a kaçmış ve Pol Pot, önderlik ettiği soykırımdan yargılanmadan 1998 yılında ölmüştür.

Görsel 4: Kızıl Kmerler'in mahkûm ettiği bir çocuk. (Fotoğraf: İ.S.)

Vietnam İşgali ve Kamboçya Halk Cumhuriyeti (1979 – 1993)

Vietnam ordusunun ve Ulusal Kurtuluş İçin Birleşik Kamboçya Cephesi'nin (*Kampuchean United Front for National Salvation*) Kamboçya'ya girmesiyle Kamboçya Halk Cumhuriyeti isminde yeni bir rejim kurulur. Kızıl Kmerler, Taylant'a çekilse bile hücum ve taarruzlarına devam ederler ve büyük devletlerin de müdâheleleriyle büyük insan kayıpları yaşanır. Bir yandan da yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan sığınmacı ve göçmenler sorunu patlak verir. 600,000 kadar insan Kamboçya-Taylant sınırındaki kamplara ilticâ eder.

1980 yılında önceki yıllarda yaşanan ve rejim değişikliği ile de devam eden savaşların bir sonucu olarak büyük bir kıtlık meydana gelir. Amerika ve Batı dünyâsı, âdetâ sebep oldukları günahları gizlercesine uluslararası yardım kampanyaları düzenleyerek her zamanki

iyiliksever yüzlerini (!) gösterirler. Kampanya, ironik bir şekilde ve Batıların niyetleri ile tezat teşkil edecek bir s urette “Kamboçya’yı kurtarın!” ismini taşır.

1985 yılında Hun Sen başbakanlık görevine getirilir. Bu görevi o zamandan bu yana (2015 yılı itibariyle 30 yıl) sürdürmekte olması dikkate şayandır ve üzerinde ayrıca durmamızı gerektiren önemli bir konudur.

1989’da başlayan barış ve uzlaş görüşmeleri 2 yıl içerisinde kısmi bir netice verir ve Birleşmiş Milletler gözetiminde bir geçiş süreci başlatılır.

Modern Kamboçya (1993 – 2015)

Barış, uzlaş ve istikrar çabalarının bir sonucu olarak 1993 yılında Birleşmiş Milletler sponsorluğunda genel seçimler düzenlenir. Bu, pek çok eksik tarafına rağmen normalleşmeyi andıran bir sürece girilmesi için atılmış önemli bir adım sayılır. Norodom Sihanouk’a krallık  nvanı iade edilir. 1998 yılında genel seçimlerden hiçbir parti tek başına iktidar kuracak çoğunluğu elde edemez ve bir koalisyon h k meti kurulur. Bu da ülkeye nispeten siyasi bir istikrar kazandırır.

Kamboçya, hal-i hazirda siyasi yozlaşmanın en fazla görüldüğü ülkelerden biri olarak k tu bir şohrete sahiptir. Siyasilerin zenginliğine mukabil, halk fakr u zaruret içinde yaşamaktadır. Ülkede, bir ülkeyi ayakta tutan yasama, yürütme, yargı, ordu, emniyet ve sair kurumlarda ciddi yolsuzluklar tespit edilmekte ve her nedense bunların önüne bir türlü bir geçilememektedir. ocuk fuhşiyatı başta olmak üzere uyulurucu ticareti, emek istismarı ve rüşvet gibi ayıplar, ülke gerçekleri şeklinde algılanılmaktadır.

Bölge ülkelerine oranla farklı dinlerden insanların inançlarını daha rahat sürdürebildikleri görülse de siyasilerin uluslararası g lerle denge hesapları yaparak bazi çıkarlar sağladıkları ve görünürde özgürlük olarak düşünülen birtakım serbestilerin perde ardında farklı amaçlara hizmet ettiği fark edilmektedir.

Kamboçya Deneyimlerimiz

Ekibimiz İstanbul Fatih’teki merkez binada bir araya geldi (22.06.2015). Üç kişiden oluşan bu ekipte Vahdettin Kaygan’ın başkanlığında yardımcıları olarak Mehmet Ali Taş ve ben İlyas Sayım bulunmakta idik.

Qatar Airways ile yaptığımız yolculuk 4 duraktan oluşuyordu. İstanbul - Doha - Ho Chi Minh - Phnom Penh. 23 Haziran günü oğleden sonra 15:30 sularında Phnom Penh

Uluslararası Havalimanına ulaştığımızda bizi “Alrahmah International School” kurumundan bir ekip, çiçeklerle ve en sıcak duygular içinde karşıladı.

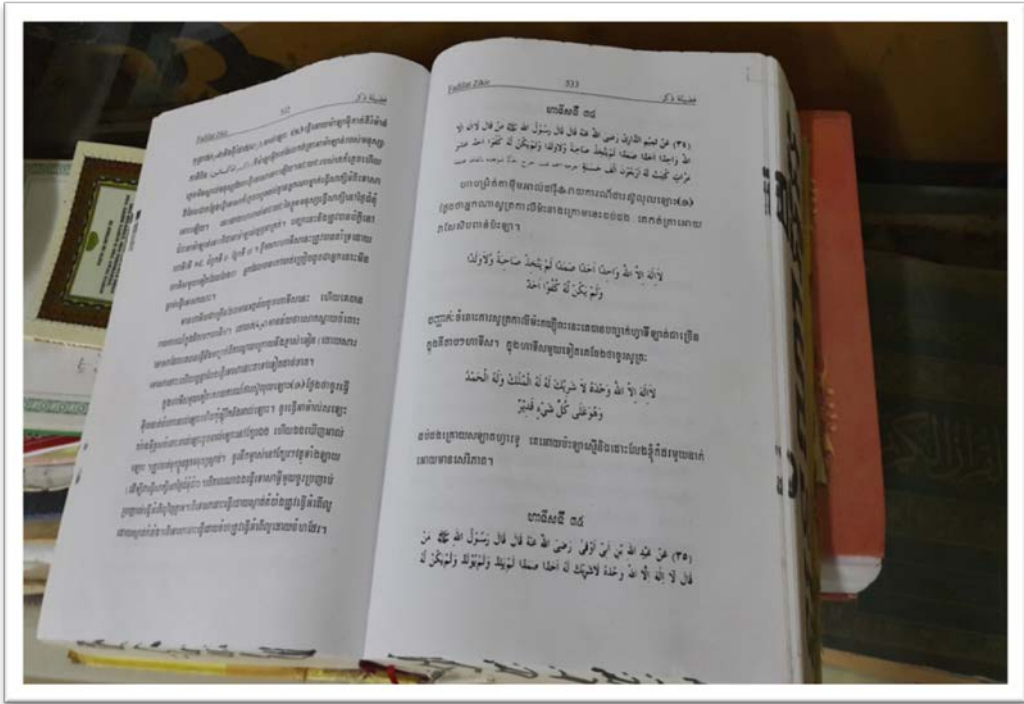
Görsel 5: Rahma International'in logosu (www.alrahma.net)

Kamboçya'daki misâfirliğimiz boyunca yakın alâkalarını hiç eksiltmeyen bu ekip, bizlerle yeri geldikçe değineceğimiz üzere deneyim ve birikimlerini de paylaştılar.

Oteldeki *chek-in* işlemlerimizin ardından iftar yemeği verilecek Nûru'n-Naîm câmiine hareket ettik (مسجد نور النعيم). Rahma'dan arkadaşımız Muhammed Fuâd'ın söylediğine göre başkentte yeterli denebilecek kadar çok câmî bulunuyormuş. Bu durum bizi oldukça sevindirdi. Ne var ki sayısı ne olursa olsun daha fazla ibâdethâne yapılması gerektiği kanâatindeyiz, zîrâ her yerde mantar gibi türeyen ve faâliyetlerine hiçbir zaman ara vermeyen misyoner okullarına mukâbil ibâdethânelerimiz, nicelik ve nitelik bakımından arttırılmalıdır.

Nihâyet iftar saati geldiğinde kardeşlerimizin büyük teveccühü eşliğinde ve sevinçli yüzlerine ve hayır duâlarına tanıklık ederek orucumuzu açtık. Mütevâzı yemeğimizin Kamboçyalı kardeşlerimizin nezdinde bir ziyâfet sayıldığını ve bayram coşkusu içinde karşılandığını gözlemlemem beni duygulandırdı.

Câmîde akşam namazını müteâkip rafları incelerken pek çok tercüme eser fark ettim. Arapça ilmî kitapların hacmine rağmen Kmer diline çevirilmiş ve müslümanların istifâdesine sunulmuş olması beni heyecanlandırdı. İHH'nın da önceki yıllarda buna benzer projeler yürüttüğünü ve kimi eserlerin tercümesini tamamlayıp neşrine muvaffak olduğunu öğrendiğimde kendi kurumumla bir kez daha iftihar ettim.

Görsel 6: Bir hadis kitabından "Zikrin Fazileti" bölümünün Kmerce'ye tercümesi. (Fotoğraf: İ.S.)

Görsel 7: İHH'nin 2013'te STEC'le müştereken yayınladığı bir siyer kitabı. (Fotoğraf: İ.S.)

Görsel 8: İlk iftarımızı açtığımız Nuru'n-Na'im Câmii'nden bir görünüm. (Fotoğraf: İ.S.)

Otele döndüğümüzde çok geçmeden bizi ziyârete gelen iki kardeşimizle tanıştık. Bunlar, hükûmete yakın duran bir kuruluşun temsilcileriydiler ve başbakanın Cuma günü Ramazan ayı vesîlesiyle vereceği iftar yemeğine ve ona eşlik eden programa bizi dâvet ettiler.

Öğrendiğimiz kadarıyla dış ülkelerden gelip de Kamboçya'da faâliyet yürütmek isteyen STK'ların hükûmetle iyi geçinmeleri için bu türden kuruluşlarla temas hâlinde olmaları gerekiyormuş. Ben, kendi adıma Hun Sen hükûmetine yakın duran müslümanlarda ciddî zaaf lar ve sapmalar tespit ettim. İleride bunlara değineceğim için şimdilik dâvetiyelerini aldığımızı ve kendilerine teşekkürlerimizi iletmiş olduğumuzu aktarmakla yetinelim.

Ertesi gün (24.06.2015) sabah erken bir saatte başkentten ayrılıp Kampong Cham şehrine doğru yola koyulduk. Birkaç saatlik bir yolculuğun ardından Rahma'nın inşâ ettirdiği bir komplekse ulaştık. Okul idârecileri ve öğretmenleri bizimle olabildiğince ilgilendirler. Sınıfları gezme, öğrencilerle tanışma, eğitim seviyelerini gözlemleme şansımız oldu. Allahu Teâlâ'nın izni ve fedâkâr hocaların gayretiyle çocukların kaliteli ve yetkin bir eğitim aldıklarını, kendilerine her ne verilmişse özümstediklerini gözlemledik. Ta Mısır'dan gelip âilesiyle

Kamboçya'ya yerleşen ve vatan hasretinin yanında birtakım mahrûmiyetlere de göğüs geren tebliğci ve dâvetçi kardeşlerimizin göstermiş oldukları samîmî çabaların semere verdiğine yakından tanıklık ettik. Bu türden çabaların bir meyvesinin de daha önce hidâyet dâiresinde olmayan kimi insanların ihtidâ etmesi ve İslâm'la şereflenmesi olduğunu mutlulukla öğrendik.

Medrese yöneticilerinden kardeşimiz Muhammet Sultan'la yaptığımız sohbetten ilginç ve kaydadeğer bilgiler edindik. Şöyle ki İran, kendi ideolojik ve mezhebî görüşünü yaymak ve kabûl ettirmek üzere bölgede etkin bir şekilde çalışıyor imiş. Şîî âilelerin sayısı daha önce yok denecek kadar azken ve hemen hemen kimsenin Şîa'dan haberi bile yokken günümüzde 50 civarında âile artık Şîa inancını benimsiyor imiş.

Bu duyduklarımıza şaşırmadık. Zîrâ biliyoruz ki İran, bütün servetini müslümanların önüne engeller koymak için harcayan ve târihî bir intikam hırsı ile hareket eden ideolojik bir devlettir. Tek rekâbetleri, kendileri ile aynı ya da yakın mezhep inançlarını paylaşmayan geniş İslâm kütleleri iledir. Bugün Sûriye'de Esed rejiminin destekçisi olma konusunda Rusya, Çin, A.B.D ve Avrupa'dan daha kararlı ve fedâkârdırlar. İranlı en yetkili ağızların ifâde ettiği gibi Hindistan ve Pakistan'dan başlayarak Akdeniz'e uzanan bir Şîa dünyâsının devamı açısından Nusayrî iktidarının ayakta kalmasını sağlamak en temel vazîfeleridir.

Bugün Afrika'daki Komor Adaları'ndan tutun da Karayip'teki küçük ada devletlerine kadar İranlı misyonerlerin faâl olmadıkları ve kendi sapkın din anlayışlarını aşlamak emeli gütmedikleri hiçbir ülke yoktur. Bu sebeple onların Kamboçya'daki varlıkları şaşırtıcı bir haber değildir ve olmamalıdır da. Üzerimize düşen kendimizin de devletin müsâade ettiği kadar hareket edebildiğimiz bir ülkede stratejik davranarak İranlıların eylem ve plânlarını boşa çıkaracak tedbirler üzerinde düşünmektir.

Sultan Bey'den ayrıca müslümanları temsîlen 3 müftü atandığını; birinin ehl-i sünnet inancını, diğersinin Şîîleri ve ötekini Zâhidî ismi verilen ve hakkında yeterince bilgi sâhibi olmadığımız bir mezhebi temsil ettiğini öğrendik. Zâhidîler, sapkın bir tasavvufî kol ve ehl-i sünnet dâiresi dışına çıkmış bir îtikat imiş. Ramazan'da yalnızca 3 gün oruç tutmaları, sâdece Cuma namazına iştirâkleri ve Kuran'ı tecvit üzere değil, kendi uydurdukları müzik makamları ile okumalarıyla ehl-i sünnet çizgisinden ne denli saptıklarını görebiliriz. Külliye müdürü Saîd Bey'in anlattığına göre Zâhidîlerin çocuklarını alarak eğitmek sûretiyle onları anne-babalarının gayr-i sahih islâmî yaşayış ve algılarından uzaklaştırmaya çalışıyorlarmış ve bu hususta belli derece muvaffakiyet de gösterebilmişler. Bizim de, hem Türkiyeli müslümanlar, hem de bölgede aktif bir rol üstlenen bir hayır vakfı olarak Zâhidîlere ilişkin önemli

araştırmalar yürütüp onların cehâlet karanlığından îmanın nuruna hangi yöntemlerle ulaştırılabilecekleri mevzuunda muayyen çözümler ortaya koymamız gerekiyor.

Görsel 9: Alrahmah International'ın Kampong Çam'da yaptırdığı ve inşası hâlen devam eden külliye. n cephede okul binâsı ve arkasında ise inşaat hâlindeki mescit görünüyor. (Fotoğraf: İ.S.)

Kampong Çam, müslümanların yoğunlukla yaşadıkları şehirlerin başında geliyor. 2013'te genel seçimler öncesinde şehrin idârî sınırları üzerinde kimi oyunlar oynandığını ğrendik. Buna göre şehir sınırları Kampong Çam ve Tbong Khmum olarak ikiye bölünmeden önce müslümanların nüfuzu geniş ve seçim sonuçlarına etkileri çok daha muhtemelmiş. Yukarıda belirttiğimiz gibi başbakan Hun Sen'in 30 yılı bulan iktidarında ne gibi âmillerin rol oynadığı konusu araştırmalı ve müslümanların sayıca üstün oldukları bir şehri, sun'î çizgilerle işlevsizleştirme şeklinde cereyan eden haksız uygulamaların hkmete ne gibi menfaatler sağladığı üzerinde hassâsiyetle durulmalıdır.

şehirde yürüttüğümüz ilk etkinlik olarak oldukça başarılı bir şekilde organize edilen kumanya dağıtımına katıldık. İsim listelerinde yer alan isimlerin karşısına parmak bastıktan sonra genişçe bir salona giren âileler, kumanyalarının yanında oturup salonun dolmasını bekletiler. Salon nihâyet dolduğunda ekip başkanımız Vahdettin Bey'in Arapça konuşması tercüman vâsıtasıyla Çamca'ya aktarıldı. Başkanımız konuşmasında Türkiye

müslümanlarından selâm getirdiğini ve aradaki mesâfeye rağmen kalplerimizin bir olduğunu ifâde etti. Kamboçyalı kardeşlerimizin kendilerine uzanan yardım elinden duydukları memnûniyet görülmeye değeri. Programın bitmesi ile herkes, erzağını yüklenerek sevinç içinde ayrıldı.

Görsel 10: Kendilerine ulaştırılan hayrı sevinç içinde teslim alan kardeşlerimiz. (Fotoğraf: İ.S.)

İkinci etkinliğimiz civar köyleri ziyâret ve tespitli âilelere gidâ dağıtımı oldu. Şehirlerde açıkça fark edemediğimiz yoksulluk ve mahrûmiyet, kırsalda bütün netliğiyle görülebiliyordu. Derme çatma barakaları mesken edinen ve hayvanlarıyla birlikte yaşamaya mecbur kalan köylülerin durumu bizi çok üzdü. Gündelik hayatın en temel zarûretleri olan su şebekesi, kanalizasyon sistemi, elektriğe erişim, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi bizim mevcûdiyetinden dolayı kanıksadığımız imkânlar, onlar için ne kadar uzak şeylerdi.

Alt yapı ve üst yapı hizmetlerindeki eksikliğe ileride değineceğimiz için şunu söylemekle iktifâ edelim: Dünyânın her yerinde bahsettiğimiz türden yokluklar içinde yaşayan kardeşlerimize yardım konusunda elimizden gelen her şeyi yapmadığımız sürece toplu bir vebâlin ve taşınmaz bir sorumluluğun altında ezileceğiz demektir. Mahrum insanların sayısı ne kadar çok olursa olsun yâhut yardım ulaştırma noktasında bizlere ne denli engeller çıkarılırsa çıkarılsın ümidimizi kaybetmemeli ve gevşeklik göstermemeliyiz.

Görsel 11: Bir su birikintisinin ortasında kurulan buna benzer tuvaletler, çeşitli bulaşıcı hastalıklara âdetâ dâvetiye çıkarıyor. (Fotoğraf: İ.S.)

Ziyâretimiz devam ederken hasta, yaşlı veyâ yalnız yaşadığını öğrendiğimiz kimselere ayrıca alâka gösterip gönüllerini kazanmaya ve kendilerine ihtimam gösterdiğimizi belli etmeye çalıştık. Yüzlerindeki mutluluk hakikaten görülmeye değerdi.

Görsel 12: Hasta ve bakıma muhtaç bu kardeşimize nakdî yardımda bulunduk. (Fotoğraf: İ.S.)

Çalışmalarımızı gün boyu sürdürdük ve müslümanlarla birlikte ümmet iftarını gerçekleştireceğimiz köye doğru yola koyulduk. Gün içinde beni en çok duygulandıran olaylardan birini anlatmadan geçemeyeceğim: Erzak almak için bir dükkânın önünde durduk ve gerekli malzemeleri arabaya taşıdık. Kardeşimiz Muhammet Sultan, fakirlere dağıtılan kumanya malzemelerini daha çok bu iş yerinden satın aldıklarını ve sâhiplerinin müslüman olmasalar da dürüst kimseler olduklarını söyledi. Sonrasında hemen, gözlerimin önünde, dükkân sâhibi hanımefendiye tercüman aracılığıyla İslâm dininin en mükemmel din olduğundan ve dünyâ ve âhiret saâdetinin yalnızca bu dine girmekle elde edilebileceğinden bahsetti. Eğer isterse kendisine İslâm'ı anlatan kitaplar gönderebileceğini belirtti. Kadın gülümsedi ve kitapları okuyabileceğini söyledi. Elbette kardeşimizin bu tebliğ çabasının nasıl bir netîce vereceğini önceden bilme imkânımız yok. Fakat bu çaba ve hâlisâne niyet, tek başına bir semeredir ve Allah'ın izn ü rızâsı ile sâhibinin hayır ve hasenat defterinde yer alacaktır. İnşâallah Muhammet Sultan gibi kardeşlerimiz sayıca artar ve lisan bilmeseler bile lisân-ı hâllerleriyle dini yaymak girişimlerini sürdürürler.

Nihâyet köy câmiine ulaştığımızda kardeşlerimizi bizi beklerken bulduk. Yine her zaman olduğu üzere sıcak bir karşılamayla ve içten bir teveccühle taltif edildik. Mütevâzı iftar yemeğimizde yüzler güleç, kalpler sevinçliydi.

İkinci günümüz de bereketli geçti ve Kampong Çam'dan başkentteki otelimize dönme vakti gelmişti.

Görsel 13: Çocuk ve hanımların da katıldığı coşkulu iftar programımızdan bir görüntü. (Fotoğraf: İ.S.)

Ertesi gün (25.06.2015) Kamboçya'nın güney şehirlerinden Takeo'ya gitmek üzere sabah erkenden kalktık ve yola koyulduk. Takeo da Kampong Çam gibi müslüman nüfusun yoğunlaştığı bir şehir. Bu şehri ilginç kılan özelliklerden biri geleneksel usûllerle ipek dokumacılığı yapmanın hâlâ bile yaygın bir meslek olmasıdır.

Takeo'da bizi ilk karşılayan, bağımsızlık âbidesi oldu. Fransız işgâlinde kurtulmanın ve bağımsız bir döneme girmenin bir sembolü olarak yaptırılan bu anıt, ülkenin, Fransa sömürgesinde olduğu gibi ondan sonraki süreçte de kana bulanacağını nereden bilebilirdi ki...

Takeo kırsalında günlük programımızı tatbika koyulduk. Muhammed Abdülmuhsin El-Hurâfî isminde bir kardeşimizin sadaka-i câriyesi olan Rahmet Câmii'nde (مسجد الرحمة) toplanmış âilelere sevgilerimizle berâber Ramazan kumanyalarını teslim ederek Türkiyeli kardeşlerinin emânetlerini kendilerine ulaştırmanın hafifliğini duyduk.

Köyün her türden büyük sıkıntılara göğüs gerdiğini ve tâbir yerindeyse bir yaşam mücâdelesini verdiğini müşâhede ettik. Genişçe bir çukurdan içme suyu tedârik eden halk, su şebekesinin olmayışından dolayı büyük ızdırap yaşıyor. İhtiyar bir adamın bize yanaşıp kirli bir havuzu göstererek: "Eğer bu su Ramazan ayı için bize elverirse şanslıyız." demesi yüreğimizi dağladı. Köylülerin geniş küplerle yağmur suyunu biriktirmeye çalışmaları da durumun vahâmetini gözler önüne seriyordu.

Görsel 14: Halkın yağmur sularını biriktirip içmek üzere kullandığı geniş küplerden biri. (Fotoğraf: İ.S.)

Görsel 15: Budist Kütüphânesi Projesi'nin bağışıyla yaptırılan bir tür açık su kuyusu. (Fotoğraf: İ.S.)

Takeo'da câmiin yanı başındaki eğitim kurumunu gezme fırsatımız da oldu. Fedâkar hocaların samîmî çabalarıyla din eğitimi alan pırıl pırıl çocuklar, her kabilden imkânsızlığa rağmen eğitimlerini sürdürme gayreti içindeydiler. Bu okulda Kampong Çam'da incelediğimiz medreseden farklı olarak eğitim dili halkın Kmerce konuşuyor olmasından ötürü Çamca değil, Kmerce idi. Gerçi Kampong Çam'daki okulda Arapça ve Çamca'nın yanı sıra Kmerce'de de eğitim verilmekteydi. Bunun sebebi Kmerce'nin ülke çapında resmiyet kazanmasına mukâbil Çamca'nın belli bir bölgeye münhasır olmasıdır.

Görsel 16: Kmerce hayvan ve bitki isimlerini öğreten el yapımı afişler.

Görsel 17: Arapça okuma dersinde mini mini öğrenciler. (Fotoğraf: İ.S.)

Kumanya dağıtımı ve okul gözlemlerimizin ardından köyün çevresini ve arâzîleri inceleme imkânımız da oldu. Oldukça ilkel yöntemlerle zirâat yapıldığını ve her türlü verimin yağmura bağlı olduğunu gözlemledik. Geniş ve tarım için fevkalâde uygun arâzîlerden senede

ancak bir kez ürün alınabildiğini, onun da yağmurun az yağması yâhut tam tersine sağanak hâlinde düşmesi ile tehlike altında olduğunu öğrendik. Oysa Mekong, Tonle Sap ve Bassak gibi büyük nehirlere ve bunların birçok koluna sâhip bir ülkede sulama işleminin çok daha kolay ve etkin bir tarzda uygulanabilmesi gerekirdi.

Görsel 18: Pirinç ekimi yapılan bir tarım arâzisi. Kamboçya'da zirâat mühendisiliği alanında çok büyük bir boşluk olduğundan kullanılan yöntemler oldukça iptidâîdir. (Fotoğraf: İ.S.)

Zirâat gibi hayvancılığın da geri kalmış usûllerle idâre edilmesi bizi üzdü. Yetersiz beslenmeden dolayı zayıflamış sığırlar gördük. Oysa geniş otlakların bulunduğu bir coğrafyada halkın hayvan yetiştirme ve en yüksek ürünü sağlama konusunda daha bilinçli olması îcap ederdi. Ne var ki her alanda olduğu gibi hayvancılıkta da devlet eliyle bilinçlendirme faâliyetleri yürütülmeli ve halka rehberlik edilmeliyken böyle yapıldığına dâir yeterli emârelere tesâdüf edemedik.

Kardeşimiz Muhammed Fuâd, bizi satın aldıkları ve üzerinde bir okul yapılacak olan arâziye götürdü. O, bize arâzinin sınırları ile ilgili bâzı sıkıntılar yaşandığını ve köylülerin hîle yoluyla sattıkları arâzinin bir kısmını kendi mülkiyetlerine geçirmek istediklerini anlattı ve hizmetlerine mukâbil bu türden art niyetli insanların varlığından haklı olarak serzenişte bulundu.

İftar saati yaklaştığında bulunduğumuz yerden ayrılıp iftar yemeği programının yapılacağı ve pek çok kardeşimize iftar yemeği ile ikramda bulunacağımız köye gittik. İslâm Mîrasını İhyâ Cemiyeti'nin yaptırdığı câmî avlusunda kardeşlerimizle ümmet iftarında bir araya geldik ve yemeğin ardından câmîde akşam namazını edâ ettik.

Görsel 19: Berâber iftar yemeği yediğimiz kardeşlerimiz her zaman olduğu gibi mütebessim ve sevinçli.

(Fotoğraf: İ.S.)

Günlük programımızın son bulmasıyla Takeo'dan ayrılarak Phnom Penh'teki otelimize döndük.

Ertesi gün (26.06.2015) Kamboçya'daki temsil makamımız Phnom Penh Türkiye Cumhûriyeti Büyükelçiliği'ne bir ziyâretimiz oldu. Aslında temsilcimiz Ercan Eriş'in nâzik dâvetine icâbet ettik desek daha uygun olur. Ercan Bey, Kamboçya'ya gelişimizi haber almış ve mümkünse bizi görmek istediğini haber vermiş. Biz de programımızdaki ilk boşlukta kendisini ziyâret ettik ve kısa süreli bir sohbet şansı yakaladık.

Kendisi, bizi gâyet yakın bir alâkayla karşıladı. Kamboçya'daki hükûmet çalışmalarından ve TİKA faâliyetlerinden özetle bahsetti. Bizim kendisine aktardığımız etkinlikleri ilgi ve takdirle dinledi.

Temsilcimizden öğrendiğimiz kadarıyla Kamboçya'daki resmî varlığımız pek de eski değil. Ne var ki mevcut proje ve çalışmalarla sağlam adımlar atıldığına dâir ümit verici gelişmeler yaşanıyor. Bizimle paylaştığı şaşkıncu bir bilgi ise kimi Türk vatandaşlarının Kamboçya'ya uygunsuz birtakım heveslerle geldiğini söylemesi oldu. Sözgelimi uyuşturucu kullanarak başı derde girip hapse düşen Türk vatandaşları, kurtulmak için elçilikten yardım talep ediyormuş. Bu da gösteriyor ki adımızı müspet çerçevede duyuranlar olduğu kadar, hevâ ve hevesi peşinde çok uzak bir ülkeye giden ve orada kötü bir izlenim bırakan vatandaşlarımız da yok değilmiş. Tabii bedelini ödemek karşılığında herkes dilediği yolu seçmekte hürdür.

Cuma namazı vaktinin yaklaşmasıyla müsâade isteyerek elçilik binâmızdan ayrıldık ve başkentten en büyük câmiine geldik.

Görsel 20: Büyükelçilik temsilcisi Recep Eriş Bey ve İHH ekibi Mehmet Ali Taş, Vahdettin Kaygan ve İlyas Sayım
(Fotoğraf: İ.S.)

Serkâl Câmii ismini taşıyan bu yapı, Birleşik Arap Emirlikleri'nden aynı ismi taşıyan bir âile tarafından yaptırılmış. Kızıl Kmerler rejiminin düşmesiyle halka bir hîbe olarak inşâ ettirilen câmî, 2012 yılında yıktırılarak aynı yerde ve daha büyük boyutlarda yeniden yaptırılmıştır. Yeni câmiin ibâdete açıldığı yıl ise 2014.

Görsel 21: Serkal Câmii'nin yıkılmadan önceki hâli. (Fotoğraf: Wikipedia)

Görsel 22: 2014'te daha büyük ve gösterişli yapısıyla yeniden ibâdete açılan Serkâl Câmii'nden bir görünüm.
(Fotoğraf: İ.S.)

Cuma hutbesi Arapça idi. İmamın Ramazan-ı şerifin fazîletine dâir okuduğu âyet ve hadisleri dinledik. Bir Kamboçyalı'nın Arapça'ya o denli vukufu beni hayrete sevk etti. Hitâbeti etkileyici, talâkati mükemmeldi. Yalnız vaaz ve hutbenin neden Arapça okunduğu ve cemâatin ne kadarının bunlardan yararlanabildiği sorusu aklımı kurcaladı. Öyle zannediyorum ki Arapça hutbe ve vaazın iki temel dayanağı var: Birincisi Arapça'nın yabancı dil olarak değil de Kuran ve Hadis dili olması hasebiye İslâm'ın dili şeklinde hüs-n-i kabûl görmesi; ikincisi de câmiin Arap bir âile tarafından yaptırılması sebebiyle onların Arapça hutbe ve vaazı bir şart olarak kabûl ettirmesi. İşin aslı ne olursa olsun, Kuran'ın ve onun mümessili Peygamber Efendimiz'in lisanından aslâ rahatsız olmadık ve böyle bir düşünce zihnimizden geçmedi bile. Biz sâdece halkın ne nispette müstefit olabileceğini merak ettik. Zâten namaz sonrasında okunan hutbenin Kmerce'ye tercüme edildiğini duyunca endîšemizin giderildiğini gördük.

Bir hâtıra olarak aklımda kalan bir olayı da aktarmak isterim. Şadırvanda abdest almak için sıramı beklerken bir yabancıya nereli olduğunu sordum. Bir şeyler mırıldanarak bana beklememi işâret etti. Bir dakika sonra Amerikalı olduğunu söyledi ve o anda ezanı dinlediği için konuşamadığını belirtti. Kendisiyle bundan daha fazla konuşamadık, zirâ namaz vakti gelmişti ve abdest için sıra bekleyen bir kalabalık vardı. Ne var ki ezana duyduğu derin saygı ile Amerikalı bu kardeşimiz hâfızamda yer edindi.

Namaz sonrasında programdaki boşluğumuzu fırsat bilerek ünlü *Tuol Slen Katliam Müzesi'*ne gittik. Gördüğümüz başka müzelerden oldukça farklı olduğunu isminden başlayarak anlayabilirsiniz.

Khmer Rouge, yânî Kızıl Kmerler yönetimi, ülke târihi için en karanlık dönemlerden birini ifâde ediyor. 1975'teki iç savaştan gâlip çıkan Pol Pot ve dostları, yeni bir toplum yaratmak adına Kominist rejimlerin metot ve taktiklerine benzer bir yol izlemişler: Geçmişe dâir ne varsa yok etmek.

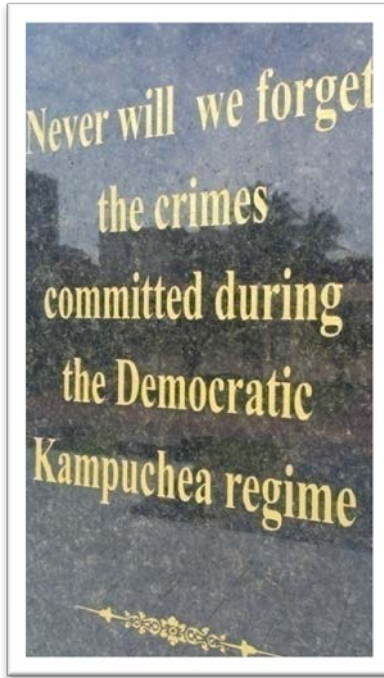
Halk, en ağır şartlar altında itâate zorlanmış ve sistematik işkenceye mâruz bırakılmış. Bugünkü müze binâsı, önceleri bir okul iken Pol Pot döneminde merkezî bir islahevi olarak kullanılmış. Müze, aslında bütün bir ülkeyi cezâevine çeviren bu barbarların yaptıklarına dâir küçük bir işâret taşından başka bir şey değil.

Baktığımız her bir fotoğraf ya da işkence âleti tahammül sınırlarımızın üstünde. 4 yıllık idâresi boyunca 3 milyon insanın canına kıyan ve ardından silinmez izler bırakan bu kanlı zihniyet, doğrusu bugün de farklı kılıklarla hortlamış değil midir? Sûriye'de olup bitenler acabâ koca bir ülkeyi de Tuol Sleng Müzesi'ne çevirmemiş midir? Yâhut Mısır, Tunus, Libyâ,

Arakan, Filipinler, Doğu Türkistan, Çeçenistan ve sâir mazlum coğrafyaların Polpotlardan temizlendiğini kim iddiâ edebilir?

Günümüzde Kızıl Kmerler'e ilişkin araştırma ve bulgular devam ettiriliyor. Bunlar devam ettikçe de ilginç gerçekler gün yüzüne çıkmaya başlıyor. Meselâ A.B.D. ile bu mâhut rejim arasındaki münâsebetler üzerinde durmaya ihtiyacımız var. Söзде Amerikan karşıtı bir gerilla hareketi, nasıl olur da başa geçer geçmez Vietnam'la ilişkileri sekteye uğratar ve akabinde onunla savaşa girer? Pol Pot'un kendi halkını terbiye etmek için kullandığı silâhlar, niçin Amerika ve Avrupa'dan ithâl edilmiştir? Sözümona demokratik ve insan hak ve hürriyetlerine saygılı batılı güçler, 4 yıl boyunca ara vermeden yapılan katliamlara hangi gerekçelerle sessiz kalmışlardır?

Buruk duygular içinde ve zâimlere duyduğumuz öfke ile müzeden ayrıldık. Dünyâyı cehenneme çevirenlerin, içine düşecekleri ebedî cehennem çukurlarını kendi elleriyle kazdıkları inancıyla onları bir kez daha ilâhî adâlete havâle ettik.

Görsel 23: Müze bahçesindeki soykırım anıtında Kmerce, Fransızca ve İngilizce olarak şu cümle yazılıydı: “Demokratik Kampuçya rejimi boyunca yaşanan suçları aslâ unutmayacağız.” (Fotoğraf: İ.S.)

Müze ziyâretini müteâkip şehirde kısa bir gezintiye çıktık ve şehrin en güzel ve en turistik meydanlarından birini, Krâliyet Sarayı önündeki yerleşkeyi gezme fırsatımız oldu.

Kamboçya, 1993 yılından bu yana meşrûtî krallıkla yönetiliyor. Kral Norodom Sihamoni, 2004 yılında babası Norodom Sihamoni'nin yerine tahta çıkmış ve o zamandan beri

koltuğunu koruyor. Bu hânedanın yönetimi 1860 yılından beri devam ediyor. Ülke, krallık dışında iki meclisli parlamenter bir sistem ile yönetiliyor. Bu iki meclis, Millî Meclis ve Senato ismini taşıyor.

Ülkeyi 2004 yılından beri seçimlerde en çok oyu alan Kamboçya Halk Partisi başkanlığındaki hükûmet yönetiyor. Seyâhatiniz boyunca bu partinin tabelalarını köyler de dâhil olmak üzere her yerde görebiliyorsunuz.

Görsel 24: Krâliyet Sarayı'nın önündeki popüler ve turistik alan. (Fotoğraf: İ.S.)

Aynı gün Başbakan Hun Sen'in Müslümanlar onuruna verdiği iftar yemeğine dâvetli olduğumuzdan programa katılmak üzere Elmas Adası'ndaki Koh Piç Merkezi'ne gittik. 3000 kişinin katıldığı bu kapsamlı programda müslüman ülkelerin büyükelçileri, STK temsilcileri ve Kamboçyalı müslümanlar bulunuyordu.

Başbakan yarım saati bulan konuşmasını Kmer dilinde yaptığı için neler anlattığını öğrenemedik. Ne var ki daha sonra basına İngilizce olarak yansıdığı kadarıyla Çam müslümanlarını takdirle karşıladığını; ülkesinde radikal müslümanların bulunmadığını ve dinî çatışmaların yaşanmadığını; bölgede huzur ve barışın tesis edildiğini ve bu durumun sürdürülmesinin gerekli olduğunu dile getirmiş. O, ayrıca iftar programında yalnızca İslâm dininden değil, Hıristiyanlık'a, Budizm'e ve Hinduizm'e mensup kişilerin de bulunmasıyla toplumdaki dinî uyumun dâvetliler üzerinden de anlaşılabileceğini ifâde etmiş.

Burada kendisinden farklı düşündüğümüzü ve bize gösterdiği nezâkete müteşekkir olmakla birlikte yukarıdaki sözleriyle müslümanları ne denli yanlış ve eksik anlattığını belirtmek isteriz.

Başbakan, kendi ülkesinde radikal ve aşırı diye nitelendirdiği müslümanların bulunmayışı ile övünmeden önce radikalliğin objektif bir tanımını yapmalıdır. Bugün dünyâda her yönden kuşatma altında olan, toprakları işgâle uğrayan, sistematik kısımlara mâruz bırakılan, en temel insânî haklarından bile men' edilen kişiler, İslâm dini mensupları iseler onlar hakkında radikalizm ifâdesini kullanmadan önce onlara zulmeden kişileri mahkûm etmek insaf ve vicdana daha yakın bir yargıdır.

Kamboçya'da bilhassa Çam müslümanlarına yapılan katliamın hesabı sorulmalı ve sırf Allah'a ve O'nun elçisine îman ettikleri için kendilerine hayat hakkı tanınmayan kişilerden ne şekilde özür dileneceği ve haklarının nasıl iâdesi edileceği konularında samîmî adımlar atılmalıdır.

Müslümanların oy potansiyelleri üzerinden birtakım hesaplar yapan siyâsîlerin başka ülke müslümanlarını radikal diye yaftalamadan önce Kamboçya'yı 2.5 milyon ton bomba ile terbiye etmeye kalkışan Amerikalı radikallerden söz etmeleri gerekir. Yâhut on binlerce kilometre uzaktan gelip Kamboçya'ya yerleşen ve 1 asra yakın bir süre ile halkın gözyaşı ve kanıyla beslenen Fransız radikalleri dile getirmelidir.

Gözlem ve araştırmalarımız, Kamboçya müslümanlarının Myanmar, Taylant ve Vietnam müslümanlarına kıyasla daha rahat yaşadıkları hâlde kimi baskı ve engellemelerle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bunlar, Kampong Çam'ın idâri bölünmeye mâruz bırakılarak siyâsî etkinliğinin kırılması, müslüman kuruluşların hükûmet politikalarına destek vermek zorunda kalmaları ve hükûmetin sözde yakınlıklar göstererek islâmî kimliği asimile ve dejenere etmeyi hedeflemesi şeklinde zikredilebilir.

Yemek salonundaki kimi gözlemlerimiz, bu kanâatimizi pekiştirmiştir. Bâzı müslüman kardeşlerimizin Başbakan'ın önünde eğilerek aşırı bir tâzimle onun elini öpmesi, bayanların bir sıra hâlinde onunla el sıkışmaları, hemen yanı başımızdaki masada meyve sularını boşalttıkları kadehleri topluca tokuşturup "Şerefe !" hareketini yapanların bulunması gibi ilkesiz tutumlar dikkatimizden kaçmadı.

Biz, burada ifâde ettiklerimizle zâten azınlıkta olan kardeşlerimizi zoraki bir ayrışmaya sevk etme gayreti gütmüyoruz. Sâdece hükûmetin yaklaşımlarını temkinle karşılamak gerektiğini, yerine göre îtiraz hakkımızın bulunduğunu, müslümanların gerek fert plânında,

gerekse tüzel kişilikleriyle bağlı oldukları inançları çığnememek zarretinde olduklarını dillendirmek istiyoruz. Zîrâ târih boyunca dönüştürme politikaları ile hedef hâline getirilen inançlı kitleler, yeterli bir refleks geliştirememeleri hâlinde kaçınılmaz bir biçimde kimlik kaybı yaşamışlardır.

Görsel 25: Şehir merkezlerinde veyâ kırsal alanlarda Kamboçya Halk Partisi'nin tanıtım levhası ile sık sık karşılaşabilirsiniz. Başbakan Hun Sen'in liderlik ettiği Kamboçya Halk Partisi, 2013 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. (Fotoğraf: İ.S.)

Görsel 26: İftar salonundan bir görüntü. Kmerce ibârelerin altında İngilizce şöyle bir karşılama ve tanıtım yazısı yer alıyor: "Congratulation. Ramadan İftar Dinner of Cambodian Muslim. Koh Pich Center. 20 June 2015." Türkçe'ye tercümesi ile şöyle: "Tebrikler. Kamboçya Müslümanları için Ramazan Ayı İftar Yemeği. Koh Piç Merkezi. 26 Haziran 2015." (Fotoğraf: İ.S.)

Görsel 27: Başbakan Hun Sen, misâfirleri ile tokalaşırken. (Fotoğraf: İ.S.)

İftar yemeği ve programının ardından yemek salonundan ayrıldık ve otelimize döndük. Kısa bir hazırlığın ardından terâvih namazını edâ etmek üzere Cuma namazını kıldığımız Serkâl Câmii'ne gittik. Resmî ve soğuk bir muhitten sonra câmiin bahşettiği huzur ve sükûnet duygusunu yaşamak ne güzeldi.

Görsel 28: Terâvih namazının ardından Serkâl câmiinden çıkan müslümanlar. (Fotoğraf: İ.S.)

Ertesi gün (27.06.2015), yoğunluktan uzak bir programımız olduğu için şehirde bir keşif gezisi yapabilecektik. Sabah erken saatte ILDO (Islamic Local Development) ve İHH tarafından müştereken hazırlanan kumanyayı dağıtmak üzere Mosalla Al-Akbar Câmii'ne (مصلي الأكبر) gittik. Kardeşlerimiz, kumanyalarını almış, bizi bekliyorlardı. Başkanımız Vahdettin Bey, Kmerce'ye tercüme edilen konuşmasında Türkiye'den selâm ve sevgiyle geldiğini, uzak mesâfelerin kalbî birlikteliğimize mânî olmadığını dile getirdi. Onun özlü konuşmasının ardından kardeşlerimiz, gıdâ kolilerini yüklenerek ayrılmaya başladılar. Yüzlerinden sevinç ve minnettarlık, kolayca okunabiliyordu. Biz de onları mutlu görmenin sevincini ve yardım edebilmiş olmanın huzurunu duyduk.

Görsel 29: Bu annemizin sevinci ve minnettarlığı ne kadar âşikâr, değil m? (Fotoğraf: İ.S.)

Otelimize dönüp kısa bir süre dinlendikten sonra ben ve ekibimizden Mehmet Ali Taş, şehirde çokça kullanılan tuk-tuk isimli bir taşıta binerek boş zamanımızı değerlendirmeye koyulduk. Bu taşıtlar motosiklete bağlı bir kabinden oluşuyor ve taksilerdeki gibi yan kapıları olmadığından açık havada seyir imkânı sunuyordu.

Görsel 30: Tuk-tuklar, motosikletlerle berâber en çok kullanılan ulaşım araçlarındandır. Motorlu taşıtların saldığı egzoz gazından ötürü, maske kullanımı oldukça yaygındır. (Fotoğraf: İ.S.)

Öncelikle *Wat Ounalom*'u, Türkçe ismiyle Ounalom Mâbedi'ni ziyâret ettik. Burası, dînî bir ayrıcalık atfedildiği için Kamboçya Budizmi'nin en özel ve en önemli mâbedi sayılıyormuş. Bir avlu içerisinde tek bir binâdan değil, birkaç yapıdan oluştuğu için kompleks özelliği taşıyor idi. Ana binâda değişik duruşları ve boyutları olan pek çok Buda heykeli bulunuyordu. Yakılan tütsülerle odayı alışık olmadığımız türden kokular doldurmuştu. Turuncu elbisesiyle bir Budistin dizüstü bilgisayarıyla uğraşması geleneksel atmosfer ile tezat oluşturuyordu. Doğrusu pek de haz etmediğimiz bu tapınaktan ayrılarak râhip ve turistleri baş başa bıraktık.

Görsel 31: Putperestliğin câhiliye dönemine inhisar etmediğini hâlâ bile tapınılan bu heykellerden anlamak mümkün.

(Fotoğraf: İ.S.)

Sonraki durağımız, Kamboçya Ulusal Müzesi oldu. İçeride ülke târihinin zenginliğini ve Kamboçya'nın bir zamanlar bir imparatorluk olduğunu gösteren zengin bir koleksiyon vardı. Müze yalnızca teşhir edilen muhtelif eşyâlarla değil, binânın da antik mîmarîyi yansıtmaları ile bize görsel bir ziyâfet sunuyordu.

Görsel 32: Müze binâsı ve havuzlu bahçesinden bir görünüm. (Fotoğraf: İ.S.)

Görsel 33: Taş işçiliğinin mükemmel bir örneğini sunan bir savaş sahnesi. (Fotoğraf: İ.S.)

Daha sonraki ziyâret yerlerimiz, *Riverfront Park* (Nehir Kıyısı Parkı) ve *Central Market* (Merkez Pazarı) oldu. Benzerleri her ülkede görülebildiği için burada detaylandırmaya lüzum

görmediğimiz bu turistik yerlerdeki gezintimizin ardından başkentte sıfır noktası sayılan *Wat Phnom*'a (Phnom Tepesi Mâbedi) gittik. Budizm hakkında yeterli bilgiye sâhip olmadığımız için Budist tapınaklarını da iyi gözlemleyebildiğimizi ve aralarındaki ayrımları fark edebildiğimizi sanmıyorum. Bizce bir mâbetten ötekine geçiş, bir otel odasından öbürüne geçmek gibiydi. Oysa Budizm'in târihî seyrini ve farklı ülkelerdeki tezâhürlerini bilmemiz ve mezhep ihtilâflarına vâkif olmamız hâlinde mâbetlerin birbirine ne kadar benzeştiğini yâhut birbirinden ne denli ayrıştığını kolaylıkla îzah edebilirdik. Bu noktada müslümanlar olarak İslâm dışındaki dinlere dâir bilgi dağarcığımızı genişletmek hususunda geri kaldığımızı ve henüz bu bilince bile ulaşmadığımızı îtiraf etmeliyiz.

Görsel 34: Wat Phnom tapınağında farklı pozisyonlarda oturtulmuş Buda heykelleri. (Fotoğraf: İ.S.)

Akşam ezanının iyice yaklaşması ile ümmet iftarında buluşmak üzere sabahleyin erzak dağıtımını yaptığımız câmie, Mosalla Al-Akbar'a tekrar gittik. Mütevâzı sofralar kurulmuştu ve sabır ve sevinç içinde akşam ezanı bekleniyordu. Az sonra müezzinin tekbir sadâsı ile ecrini Allah'tan umarak oruç bozduk ve kardeşlik halkası içerisinde bir Ramazan gününü daha geride bırakmış olduk.

Görsel 35: Başkentte kardeşlerimizle son kez iftar yemeği yerken. (Fotoğraf: İ.S.)

Akşam namazı sonrasında cemâatle vedâlaşıp otelimize döndük. Kalan kısa zamanımızı yine şehri keşfederek geçirmenin uygun olduğu düşüncesiyle ben ve arkadaşım Mehmet Ali Taş, tuttuğumuz tuk-tukla Elmas Adası'na ulaştık.

Burası, Tonle Sap ve Mekong'un buluştuğu yerde mevkîlenen doğal bir adacıktı. Kamboçya'da nehirler içerisinde birçok ada bulunuyor. Bu, Türkiye'de görmeye alışık olmadığımız türden bir coğrâfî özellik. Elmas Adası'na Kmerce Koh Piç deniyor. Başbakanın geçen gün müslümanlar onuruna verdiği iftar yemeğini de bu adacıktaki çok fonksiyonlu Merkez Binâsı'nda yemiştik.

Adanın anakarayla bağlantısını sağlayan dört köprüsü var. Bu köprülerden biri 2010 yılında yaşanan büyük bir fâcia yüzünden sosyal hâfızada derin izler bırakmış. 22 Kasım 2010'da bir eğlenceye katılmak üzere köprüde bulunan kalabalık, hâlâ tartışılan ve kesin bir şekilde ortaya konamayan sebeplerle paniklemiş ve 347 kişinin ölümü ve 755 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan o büyük felâket yaşanmış.

Görsel 36: 347 kişinin hayatını kaybettiği izdihamda kurtarılmayı bekleyenlerin çırpınışları.

(Fotoğraf: www.nydailynews.com)

Adadan ayrılarak uzun bir yürüyüşten sonra otelimize ulaştık. Odalarımızda istirahat ederek ertesi gün yapacağımız uzun ve yorucu dönüş yolculuğuna hazırlandık.

Pazar sabahı (28.06.2015) hazırlığımızı tamamlayarak lobiye indik ve bizi karşılamak için orada bekleyen kardeşimiz Saîd'le buluştuk. Az sonra Muhammed Fuâd da geldi ve havaalanına doğru yola koyulduk.

Kardeş STK'lardan gördüğümüz bu ilgi onların bizi uğurlamasıyla ve bize zahmet edip getirdikleri *liçi* ve *rambutan* isimindeki yerel meyve kolileriyle taçlandı. Nihâyet ayrılık vakti gelmişti ve Kamboçyalı müminlerden aldığımız selâmı iletmek üzere Türkiye'ye dönüş yolculuğumuza başladık.

Yolculuğumuz gelişimizde olduğu gibi Kamboçya, Vietnam, Katar ve İstanbul duraklarını kapsadı. İstanbul'a ulaştığımızda Allah'ın sonsuz inâyeti ve kudreti ile bir hayır programını daha geride bırakmış olduk. (29.06.2015.)

Neler Yapılabilir?

Bu bölümde madde işâretleri ile belirttiğimiz bir dizi tespit ve onlarla alâkalı kimi tavsiyeler yer alacaktır. Çoğu yerde ise durum tespiti yapılmadan doğrudan tavsiye belirtilmiştir. Bunları, raporun bütünlüğü içinde düşündüğümüzde bağlam dışına çıkılmadığı görülecektir.

Tavsiyelerimizin uygulanabilirliği konusunda kendi bakış açımızdan kaynaklanan bâzi yanılgılara düşmüş olabiliriz. Biz, sâdece hâlisâne bir niyetle Kamboçya müslümanlarına ve onun da ötesinde bütün bir topluma nasıl daha faydalı olabileceğimiz hususunda şahsî kanâatlerimizi serdetmiş bulunuyoruz. Bunlardaki muhtemel noksanlarda bir kasıt yâhut dezenformasyon yoktur. Çabalarımız, eksik ve aksak yönlerine rağmen bizi başarıya götürecektir ve daha isâbetli olanı bulduracak bir vesîleden ibârettir. Başka bir deyişle gayret bizden ve tevfiq rabbimizdendir. O, kendisi için cehdedecek olanları müstakim bir yola ulaştıracaktır. *“Ama bizim uğrumuzda cihat edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla berâberdir.”* (Ankebût 69)

Genel Tespitler ve Uygulanabilir Tavsiyeler

- Kamboçya'daki müslüman nüfusun ne kadar olduğu ve toplam nüfusun yüzde kaçına tekâbül ettiği konusunda veriler çelişkili ve tutarsızdır. Bunun birkaç sebebi olabilir: (1) Müslümanları olabildiğinden az göstermek sûretiyle onların azınlık psikolojisine mahkûm edilmesi; (2) Nüfus sayımı gibi ciddî teknik imkânlar gerektiren bir meselede araçsal yetersizlikler (3) Müslüman kurum ve kuruluşlarının yekdîgerinden bağımsız olarak yürüttüğü tespit çalışmaları ve karşılıklı bilgi akışının yeterli seviyeye ulaşmayışı. Asıl sebep(ler) ne olursa olsun sorunun giderilmesi için metodik ve sistemli araştırmalara ihtiyaç vardır.

- İHH'nın bölgede bir ofisi açılmalı ve her alanda sâha araştırması yapılarak bir bilgi arşivi oluşturulmalıdır. Bunun için uzun süreli ikâmet imkânı olan gönüllüler seçilmeli ve yürütecekleri faâliyetler için her türlü maddî kaynak temin edilmelidir.

- Geniş mâliyetli faâliyetlerimizde vakfımızın yükünü hafifletmek ve fon kazanmak maksadıyla bakanlıklar ve diğer resmî makamlarla temas kurulmalı ve iknâ edici projeler önerilebilmelidir.

- Kmerce ve Çamca gibi Kamboçya'nın genelinde konuşulan dillerin öğrenilmesi için yoğun ve uzun süreli kurslardan yararlanılmalı ve sürekli tercüman bulundurma külfetinden

kurtulunmalıdır. Toplumun her kesiminden insanı kendi muhit ve şartları içerisinde en sağlıklı bir usûlle anlayabilmenin yegâne çâresi budur.

- Zâhidîlik hakkında bilimsel araştırmalar başlatılıp bu sapkın mezhebe mensup kimselere tebliğin hangi çerçevede sunulacağı hususunda gerekli yaklaşımların belirlenmesi gerekir. Kuveyt menşeli Rahma International Vakfı'ndan arkadaşlarımızın belirttiğine göre onlar bu probleme bir çözüm getirme adına Zâhidîlerin çocuklarını kendi okullarında eğiterek onların anne-babalarından farklı düşünmelerini sağlayabilmişlerdir. Biz de bu kardeş STK'nın uygulamasını kendi açacağımız bir yetimhânedeki tatbik edebilir ve eğitim gibi uzun vâdeli bir çözümden yararlanabiliriz.

- İrân'ın bizi veyâ bize yakın diğer hayır kurumlarını engellemek maksadıyla oynadığı oyunlardan haberdar olunmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır. Müslümanların belli bir oranda muvaffakiyet gösterdikleri ülkelerde bunun önüne geçmek üzere ilgili hükûmetlere yalan haberler taşıyan ve fitne üreten Şîî misyonerlerin tezvîrat ve kara çalma siyâsetlerine mukâbil şeffaflık ve dürüstlük ilkelerinden uzaklaşılmalı ve ileride oluşabilecek ithamlara karşı her türlü faâliyetin belgelendirilmesi yoluna gidilmelidir. Ayrıca eğitim verme imkânı bulduğumuz kurumlarda Şîîlik inancındaki tezatlar ve sünîlere duyulan derin husûmet hakkında muhâtaplarımız bilinçlendirilmelidir.

- Rahma International Vakfı'nın geliştirmiş olduğu öğrenci kefâlet sistemi örnek alınabilir. Bu sisteme göre öncelikli olarak fakir âile çocuklarının okutulması ve yetiştirilmesi esastır. En başta bir öğrencinin yıllık masrafları belirlenir ve bağışçılara kefâlet bedeli duyurulur. Böylece öğrencinin giyeceği giysilerden okuyacağı kitaplara kadar geniş bir ihtiyaç grubunu kapsayan kefâlet bedeli ile onun maddî sıkıntılar yaşamadan yâhut olabildiğince az sıkıntı yaşamasını temin ederek eğitim hayatını devam ettirmesi sağlanır. Vakfımız, yetimhâne kurmadığı yerlerde bu mekanizmayı işletebilir ve dînî müfredatın temelde olduğu bir eğitim programına yapacağı katkılarla islâmî bir geleceğin inşâsında rol oynayabilir.

- Batılı devletler ile Çin, Japonya ve Kore'nin ülkede etkin ve aktif bir konumda olduklarını müşâhede ettik. Bu ülkelerin Kamboçya gündemini tâkip eden günlük yâhut süreli yayınları bulunmaktadır. Bunun yanında kendi dillerini öğreten kursları vardır. Bizim de Kamboçya'yı yakından tâkip eden *on-line* ya da matbû bir neşriyat başlatmamız; Kamboçya toplumunu daha yakından tanımamız ve müslüman câmianın sorunlarını daha akılcı ve daha serî bir sûrette çözüme kavuşturmamız için elzemdir.

- Daha önce katıldığımız ve örneklerini verdiğimiz, dînî eserleri tercüme alanında kardeş kuruluşlar eliyle ciddî bir ilerleme gerçekleşmiştir. Yine de ilmî çalışmalarda bir sınır ve nihâî bir seviye bulunmadığından benzerlerini ortaya koyduğumuz çeviri etkinliklerini sürdürmeli, arttırmalı ve çeşitlendirmeliyiz.

- Batılı güçlerin sevimli görünmek ve çıkar sağlamak adına yürüttükleri birtakım sosyal projeleri biz daha kapsayıcı ve daha samîmî çabalarla yürütmeliyiz. Sözelimi sağlık sorunlarının giderilmesine katkı sağlayan Batılı kuruluşlar, bunu misyonerlik için bir fırsat şeklinde değerlendirmekte ve fakir insanların tıp sâhasındaki mahrûmiyetlerini onları hıristiyanlaştırmada bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bizim daha çok insana ulaşmak ve onlara dinin fazîletini duyurmak adına katarakt ameliyatları, kan bağışları, hastalık tedâvîsi, koruyucu hekimlik gibi sağlık hizmetlerini verecek bir sistem oluşturmamız hayâtî bir önemi hâizdir. Elbette bunu gerçekleştirmek için yeterli teçhîzata ve daha mühimmi nitelikli personele gereksinim vardır. Biz, yalnızca uzun vâdeli de olsa misyon ve vizyonumuzu belirtme lüzumunu hissettik.

- Hun Sen hükûmetinin ve bundan sonraki devlet idârecilerinin müslüman toplum üzerindeki tasarrufları mercek altına alınmalı ve herhangi bir haksızlık karşısında bütün hukûkî dayanaklar işletilmelidir. Bölge müslümanlarının komşu ülkelerdeki kardeşlerimize kıyasla daha özgür bir ortamda bulunmaları bizi yanıltmamalı ve mevcut hükûmetin 2009'da Doğu Türkistanlı yirmi sığınmacıyı kâtil Çin yönetimine teslim ettiği unutulmamalıdır. O hâlde bu türden cürümlerle kabarık bir suç dosyası olan mezkûr hükûmetin attığı adımları dâimâ temkinle karşılamalı ve kardeşlerimizin zulüm ve gadre uğraması hâlinde gerek Türkiye'de, gerekse İslâm dünyâsında kamuoyu ivedilikle uyandırılmalıdır.

- Ülkede kadın ticâreti ve pornografi sektörü kapitalist güçlerin de teşvik ve himâyesiyle giderek güçlenmiş ve toplumsal bir trajediye dönüşmüştür. Seks turizmi (!) için dünyânın her yerinden buraya gelmekte ve bu durum artık kanıksanmış görünmektedir. Faâliyetletimizi yürütürken bu tehdit ve tehlike dikkate alınmalı ve ahlâkî kaygılardan uzaklaştırılmış bir toplum içerisinde mücâdele edeceğimiz gerçeği göz ardı edilmemelidir.

- Ülkenin en büyük sorunlarından biri de çocukların cinsel istismara mâruz kalmaları ve bunun geniş bir ticârî ağa dönüşmüş olmasıdır. Devlet eliyle alınan tedbirler önleyici ve verilen cezâlar caydırıcı olamamakta ve mâsum yavrucaklar en iğrenç işler için bir gelir kaynağı olma rolünü sürdürmektedirler. Kendi ilkelerimiz ve kurumsal kimliğimiz içerisinde

çocuklara yönelik koruyucu aktivitelerde biz de yer alabilir ve umûmun maslahatı için çalıştığımızı bu vesîleyle bir kez daha ispat edebiliriz.

- Sosyal sorunlardan bir diğeri uyuşturucu kullanımının yaygınlığıdır. Uyuşturucu yoluyla mâşerî vicdanını ve sosyal dengesini kaybeden böylesi toplumlarda her türlü ıslah faaliyetinde aktif roller üstlenilmeli ve iyi niyet ve beklentilerimiz samîmî çabalarla ortaya konulmalıdır.

- Son olarak belirtmek isteriz ki Kamboçya halkının mâlî yardımlarımızın yanında irşat ve tebliğimize de kesin olarak ihtiyacı vardır. Vakfımızın bundan sonraki süreçte daha yoğun ve daha kapsamlı çalışmalar yürütmesini temennî ederiz.

KAYNAKÇA

- Cambodia; Nick Ray, Greg Bloom; Lonely Planet; 2014
- Cambodian For Beginners; Richard K. Gilbert; Paibun Publishing; 2008
- الرحمة العالمية; كتاب الدراسة الشرعية (Rahma International), Cambodian Al-Barakah Charitable Assosiation; 2014
- İlyas Sayım Fotoğraf Arşivi
- <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?08bcc10b-17c4-4d42-9794-b754b4031b61>
- www.wikipedia.org
- www.vikipedi.org
- www.alrahma.net
- www.nydailynews.com